

Ács Pál

A MULANDÓSÁG CÁFOLATA

SZILÁGYI JÁNOS GYÖRGY (1918–2016)¹

„Ne azt nézd, amit látsz!” – szólt rám Szilágyi nemrégiben a kórházi ágyából, amikor úgy találta, hogy túlzott kíváncsisággal és némi aggodalommal fürkészem őt. „Amit itt látsz – mondta keserű indulattal a hangjában, mutatóujjával kört rajzolva saját arca köré –, azon nincs semmi néznievaló.” Pillanatnyi ború volt ez, mely azonnal eloszlott, és arcán megjelent a jól megszokott, furcsán kétértelmű mosoly.

* * *

Ez a kreatív kétértelműség – nevezhetjük nyitottságnak vagy a tények több szempontú vizsgálatának is – Szilágyi János György meghatározó tudósi magatartása volt, mellyel sokszor meglepte nehézkes gondolkodású kollégáit, például az antik vázák hamisítványairól szokatlan újszerűséggel szóló könyvében: *Legbölcsebb az idő* (1987). Akár egy etruszk kerámia díszítésének analízisekor (az etruszko-korinthosi vázafestészetről szóló magyar és olasz nyelvű híres szakkönyveiben [1975, 1992, 1998], a *Corpus Vasorum Antiquorum* köteteiben, vagy a *Szírénzene* [2005] és *A tenger fölött* [2011] című tanulmány-gyűjteményeiben), akár az ókori színjátszásról szóló régi írásaiban (*Atellana. Tanulmányok az antik színjátszásról*, 1941) vagy egy-egy antik irodalmi mű és mítosz elemzésekor a *Paradigmákban* (1982), a társszerzőkkel írt és újra meg újra kibővített, nagy görög művelődéstörténeti kézikönyvében (1968, 1969, 1984, 2006), akár egy-egy kiállítás rendezésekor a Szépművészeti Múzeumban – mindig az volt a célja, hogy leleplezze a hamis látszatokat. Vérbeli klasszika-archeológusként a felszín alá hatolva, a mélyben kutatta az igazi összefüggéseket (*Pelaszg ősök nyomában. Magyar ásatás az Appennineken 1861-ben*, 2002). A kultúrák változásait akarta megérteni, mozgásuk vonalát követte, egymásra hatásuk mibenlétét fürkészte. A görög és az etruszk művészetet örökké változó világokként, egymás szemében tükröződő, egymásra nyitott terekként szemlélte. Egy Attikából Szicíliaba került halotti kerámia mitológiai jeleneteit például a szicíliaiak sajátos képi olvasatában láttatta. Egy híres, etruszk kerámiaműhely díszítményein pedig azt mutatta be, hogyan töltekeznek jellegzetesen etruszk, halálosan sötét, földalatti vallási tartalmakkal a görögségtől átvett, eredendően más értelmű mitológiai jelenetek. Élete alkonyán Szilágyi már bizonyos távolságtartással kezelte az etruszk halálkultusznak azt a rajongó szemléletét, amelyet mesterétől, Kerényi Károlytól örökölt – amit az iroda-

¹ A szöveg lelőhelye: Ács Pál: A mulandóság cáfolata. Szilágyi János György (1918–2016). *Magyar Narancs*, 2016. január 21. 30–31.

lomban Szerb Antal *Utas és holdvilágjának* halál-istennője, Ulpius Éva képvisel. De a Kerényi-kör emlékéit, a Stemmát, a Szigetet, a körhöz kötődő régi barátokat, Deveseri Gábort, Dobrovits Aladárt, Honti Jánost, Brelich Angelót és a többieket örökre szívébe zárta Szilágyi. (Kerényi Károlyról számos alapvető fontosságú esszét írt, a mester születésének centenáriumaikor emlékkötetet szerkesztett: *Mitológia és humanitas. Tanulmányok Kerényi Károly 100. születésnapjára* [1999]. *Voces paginarum* [2008] című nagyszerű antológiáját pedig a 20. századi magyar ókortudomány legkiválóbbjainak tanulmányaiból válogatta.) Egyik etruszk kiállítási katalógusát Szerb Antal emlékének ajánlotta. Szerb könyveit utolsó hónapjaiban is nagy élvezettel olvasta.

* * *

Két portré - Marcus Aurelius címmel 1995-ben egy különleges kiállítást rendezett Szilágyi, amelyen mindössze két tárgy volt látható, mindkettő a filozófus-császár szoborportréja. Az egyik színaranyból készült, a másik bronzból. Az aranyfej az alig romanizált, félbarbár helvét törzsterületről (ami ma Svájc része) került elő, a másikat a római szellemiségtől inkább áthatott Pannoniában találták. A „svájci” aranyszobor rusztikus és merev, míg a „magyar” bronzportré görögösen könnyed, szinte átszellemlült. Az akkulturáció sokértelműségét kívánta bemutatni Szilágyi ezen a kiállításon. Másfelől maga a témaválasztás világos és egyértelmű azonosulás volt kedvenc írói, Marcus Aurelius és Kosztolányi életfelfogásával. Utolsó könyvének bevezetője egy tudósi önarcképként, *ars poeticaként* is olvasható, Marcus Aureliusról szóló írás. A világ mulandóságát és változékonyságát megtapasztaló Szilágyi egész életében ragaszkodott az „emberi nagyság, / roppant pogányság” örök igazához, és magáévá tette a bamba tömegtől visszahúzódó császár stóikus morálját. Ahogy a Kosztolányi-vers *Marcus Aurelius*ától, úgy Szilágyitól is eleve idegen volt minden barbárság és bárgyúság. Az igazság volt számára az egyetlen mérce, ez volt tudományos létformájának és emberi tartásának alapja: «ez van», «ez nincsen», ebben nem ismert pardont, ebben könyörtelen volt.

* * *

Elutasított mindent, amit hamisnak, üresnek, pöffeszkedőnek, megalkuvónak vagy rútnak tartott. Kerényi Károllyal együtt vallotta, hogy sohasem szolgálthatjuk ki magunkat a szellemtelenség nyers erőinek: „az, hogy szem legyünk és tiszta látás, ember-voltunk szellemiségéből következik: nem vakíttatni és nem süketíttetni magunkat”, ez a humanitás lényege. Barátainak is kíméletlenül megmondta a véleményét. Karinthy Ferencet halálra sebezte, amikor egyik szerzői estjét megbírálta, közölte - és itt Karinthy *Naplójából* idézek -, hogy „rossz volt. Nem, hogy neki nem tetszett, hanem rossz volt”. De egy antik vázafestőről is habozás nélkül kijelentette, hogy „közepes tehetségű, elrettentő kvalitású műveket produkáló mester”. Ha úgy érezte, akár kedves tanítványainak dolgozatait is hajlamos volt alapjaiban elhibázott,

teljességgel reménytelen erőfeszítésnek nevezni, szerzőjüknek pedig a tehetség kínos hiányát felróni. Megvetette a szakbarbár filológusokat, akik témájukat egy életen keresztül rágszálva lassan maguk is férgékké változnak. Leginkább azonban az ókori és modern, kis és nagy zsarnokokat gyűlölte. Lesújtó véleménye volt Augustus császárról is, aki irányított demokráciát hozott létre, meghamisította Róma történelmét, és igyekezett igába hajtani a költőket. Annál jobban kedvelte a behódolni alkati képtelen Horatiust, akinek a verseit mindig feje mellett tartotta. Kedvenceivel, például Kosztolányival és Thomas Mann-nal szemben azonban elfogult volt. Néhány hete történt, hogy kissé megindultan felsóhajtott: „Thomas Mann-nak csak egyetlen dolgot lehet hibájául felróni, azt, hogy már nem él.” Amikor Mann 1937-es pesti felolvasására terelődött a szó, így szólt: „Ott voltam. Igen... No de ez nem érdem, kilencvennyolc éves egy hülye is lehet.” Csaknem száz évet megélt, mindvégig dolgozva, mindvégig megőrizve szellemi emberségét. Szembe tudott nézni a halállal, mert tudott élni. Mindenre volt egy Kosztolányi-idézete. Ahogy Ottliknak, úgy neki is Kosztolányi segített élni. Amire nem volt szüksége, azt elengedte. Ami rossz volt, azt javára fordította. Bátran hangoztatta, vállalva a tudománytalanság ódiáját, hogy „a történelem nem más, mint a jelen előképe”. (Az orosz frontra vezényelt munkaszolgálatosként - mikor az oroszok bekerítették őket -, az antik hadtudós, Frontinus tanításait sikerrel alkalmazva, az erdőben meghúzódva került el, hogy a részegen rohamozó orosz katonák legéppuskázzák, miként ez a „felszabadulásukat” fejvesztve ünneplő kommunista bajtársaival megtörtént.) Ha egy szervét kioperálták, vagy egy tagja felmondta a szolgálatot, nevetve legyintett: „Már nem volt szükségem rá!” Ami lényegtelen volt, arra nem figyelt, hogy annál jobban ügyelhesen arra, ami fontos. Utolsó hónapjaiban is tájékozottabb volt, mint megannyi látogatója: reggel szakirodalmat, este szépirodalmat, újságokat, folyóiratokat olvasott. Novemberben fejezte be utolsó tanulmányát, melyet még életében felolvastak azon az Akadémián, amely nem fogadta tagjai közé.

Már nem láthatjuk arcán az etruszk mosolyt, de ha lehunyjuk a szemünket, mindig eszünkbe jut róla az *Archaikus Apolló-torzó* zárómondata: „Változtsd meg élted!”